

Politistat — Rettsstat.

100174

Av

direktør Lorentz Vogt

Grensen mellom en politistat og en rettsstat er til en viss grad flytende. Selv i en utpreget politistat følger man sig som oftest tjent med å operere med en slags domstoler. Så var tilfellet i Tyskland før verdenskrigen. Så er tilfellet i Øst-

Europa idag. Slik var det også tildels praksis i Norge under okkupasjonen. Man opererte med folke-domstol, krigsretter og standretter. Ellilfsen blev henrettet efter «dom» — riktignok avgitt av en så eien-dommelig domstol, at man trygt kan si at det var et mord.

På den annen side må man også i en rettsstat gi politi og administrasjon en viss makt. Det avgjørende blir om sakene kan innbringes for en domstol av uavhengige menn, hvis noen føler sig forurettet. Dommernes uavhengighet må først fremst sikres gjennom deres uavsettethet. Men dette er i og for sig ikke nok til å gjøre en mann uavhengig. Dommernes forhold må være slik, at de ikke er avhengig av bierhverv. Videre bør de være slik stillet økonomisk og socialt, at de føler sig stående over enhver annen gruppe eller enkeltpersoner. Alle disse ytre betingelser bør foreligge. Men til slutt er uavhengigheten beroende på indre egenskaper. Den suverene følelse av uavhengighet hviler på karakter, tradisjon og opdragelse. Det er rettsstatens kjennetegn, at den beskytter den enkeltes rett mot statens overgrep, mot tilfeldige strømninger innen folket, mot masse og opinion. Den er rettferdighetens håndhever. Og der gies kun en rettferdighet: Den individuelle.

Om man foretrekker å leve i en politistat eller i en rettsstat er avhengig av ens syn på samfundet og dets opgaver. Ønsker man å gjen-nemføre eller oprettholde et bestemt samfundssystem eller å fullføre et oppgjør etter på forhånd opgjorte linjer er politistaten å foretrekke. Den handler effektivt, raskt og på en for maktøverne smertefri måte. Det gjelder da bare å være på «den rette side», så går alt som smurt. Motstandere puttes inn. Venner belønnes.

Storfyrt Alexander — den siste tsars fetter, svoger og venn — har anstillet noen høist fornøiellge betraktninger bl. a. om det hemmelige politi:

«Det er — skriver han — i hoi grad lærerikt å se, hvorledes bolsjevikenes under dannelsen av sin nuværende idealstat har lagt ansvaret for å trygge den i henderne på forhenstående medlemmer av keiserens hemmelige politi. De forstår hvilke pålitelige egenskaper denne ærverdige institusjon elde under forutsetning av, at den oppnådde full handlefrihet, fikk være i fred for den liberale presse og blev spart for det besværlige vrøvl med forsvarsadvokatene.»

Det var synd at storfyrt Alexander ikke skulde få oppleve frigjøringen. Hadde han fått leve i Norge de første år etter 7. mai 1945 vilde han ha kunnet overvære en rettergang, hvor den liberale presse enten var taus eller stod på maktøverne side og hvor forsvarsadvokatene gjorde minst mulig vrøvl.

Vil man omdanne en rettsstat til en politistat kan det skje på forskjellig vis. Stort sett kan man sondere mellom den direkte og indirekte metode. Den direkte metode er klar. Man fratar menneskene adgangen til å gå rettens vei og lar politiet husere. Vi kjenner metodene godt fra krigstiden. Folk blev fengslet uten lov og dom og sperret inne tildels på ubestemt tid. Det var enkelt, greit og lettfattelig. Samtidig reduserte man betydningen av rettsforhandlingene, hvor slike fant sted, ved å umuliggjøre forsvaret. Enkelte ganger var dommene dessuten ferdigskrevet på forhånd.

Også på norsk side blev der under krigen utøvet et politivelde overfor nordmenn i Sverige med tilsidesettelse av vanlige rettsinstitusjoner. Herom skriver advokat Annæus Schjødt (Undersøkelsskommissjonens siste innstilling, s. 159):

«Det finnes efter mitt skjønn ikke avgjørende politimessige eller overvåkningsmessige hensyn, som gjør det nødvendig å tilsidesette kravet på en betryggende objektiv avgjørelse av de viktige saker, som her er spørsmål om. Politiet er og blir politiet hele verden over og alltid like uskikket til å treffe domsmessige avgjørelser overfor sine egne overvåknings- eller undersøkelssobjekter.»

Politiet er politiet. Derom er storfyrt Alexander og advokat Schjødt smuktenige. Men hvad der begelstret representanten for det gamle tsardømme, vakte ikke tilsvarende følelser hos den norske advokat.

Efter frigjøringen er den direkte metode for politistatens innførelse kun anvendt i begrenset målestokk. Man har berøvet forsvarsadvokatene adgangen til fri bevisoptagelse. Man sparte derigjennem «rettsoppgjøret» i den første tid for en del av hvad storfyrt Alexander kalte vrøvl fra forsvarsadvokatene. Videre innførte man varetektsfengsel som straff ved å berøve varetektsfangene disses vanlige rettigheter. Deres behandling blev — uaktet de ikke hadde fått noen dom — tildels betydelig brutale enn tilfellet har vært de siste 100 år for dømte forbrytere. Man innførte videre fengselsstraff ved forelegg, hvorved svake eller kuede sjeler kunde bringes til å vedta straffer som ingen dom-

stol vilde ha dømt dem til. En del forelegg er senere ophevet av Høiesterett som Vedtatt på bristende forutsetninger. Dette er ganske vesentlige ting. Men ikke helt avgjørende.

Så har vi den indirekte metode for overgangen til politistaten. Den er mere raffinert, men fullt effektiv. Veien er: Man gjør alt mulig til forbrytelser og så overlater man til politiet og påtalemyndighet å avgjøre, hvem der skal tiltales og således straffes. På den måte oprettholder man i formen rettsstaten. Domstolene dømmer efter loven. Men påtalemyndigheten har fritt slag til å avgjøre hvem skal tiltales og således dømmes. Alle kommer i politiets vold. Spørsmålet om likhet for loven overlates politiet. Og politiet er politiet. Dette er skjedd ved landssvikoppgjøret gjennom den utvidelse og utflytende fortolkning av straffelovens § 86. Men det gjør sig også gjeldende på stadig flere områder både i Norge og andre steder.

Det danske vittighetsblad «Blækspruten» karakteriserer situasjonen i Danmark på følgende måte:

«Ingen kan straffes i Danmark med mindre kan overtredet dansk lov, hvilket er uundgåelig.»

Gjennom det uundgåelige i å overtre en eller annen lov, havner man i politistaten. Da man nu en gang ikke kan sette alle mennesker i fengsel, må politiet og påtalemyndighet foreta et utvalg. Dets blir makten og dets utøvere av denne vil alltid bli vilkårlig. Politiet er po-

liti. Når reaksjonen mot rettsoppgjøret idag tiltar i styrke er det, fordi man får en stadig sterkere følelse av, at der råder vilkårlighet. Tilsynelatende er der en motsetning mellom isfront og silkefront. Der virkelige motsetning er mellom rettsstatens forsvarere og politistatens tilbedere.

Offisielt tordnet de to retninger for første gang mot hverandre i Odelstinget forleden ved behandlingen av loven om prisforskriftens håndhevelse. Debatten interesserte gjennom dens principiell innhold. Den betydning lå i, at rettsstatens forsvarere, selv om de er i mindretall var så sterke i sin argumentasjon, at flertallet måtte foreta en tilbakgående bevegelse. Statsråd Gundersen kunde påberope sig forskjellig parallell bl. a. fra «rettsoppgjøret». Men det bedret ikke saken. Det var disse paralleller man vilde bort fra. Man ønsket å vende tilbake til rettsstaten. Det var der pointet lå.

LORENTZ VOGT.